

ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИДА ЖИСМОНИЙ ВА ЮРИДИК ШАХСЛАРНИНГ ЭЛЕКТРОН ҚАБУЛИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР

Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD),

Зокиров Шерзод Илхом ўғли

Тошкент давлат юридик университети мустақил изланувчиси

Аннотация: Мазкур мақолада Ўзбекистон Республикасининг прокуратура органларида жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари билан электрон тартибда ишлаш фаолиятидаги мавжуд камчиликлар таҳлил қилинган, пандемия шароитида фуқаролардан электрон мурожаатларни қабул қилиш ва уларни кўриб чиқиш, прокуратура органларининг электрон мурожаатлар билан ишлаш соҳасини ривожлантириш бўйича амалий таклифлар илгари сурилган.

Калит сўзлар: мурожаат, электрон мурожаат, прокуратура органлари, Қозоғистон прокуратура органлари, хорижий тажриба.

Фуқароларнинг давлат органлари ва фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларига мурожаат қилиш институти ҳар қандай демократик-ҳуқуқий давлатдаги шахс ва фуқаронинг ҳуқуқий мақомини белгилаб берувчи асосий элементлардан бири ҳисобланади. Янги таҳрирда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 40-моддасида “Ҳар ким бевосита ўзи ва бошқалар билан биргаликда давлат органларига ҳамда ташкилотларига, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига, мансабдор шахсларга ёки халқ вакилларига аризалар, таклифлар ва шикоятлар билан мурожаат қилиш ҳуқуқига эга”лиги мустаҳкамланган.

Мазкур норма 1948 йилда қабул қилинган Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон Декларациясининг 19-моддаси¹, 1966 йил 16 декабрда қабул қилинган “Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида”ги Халқаро пактнинг 19-моддаси², шунингдек, 1995 йил 6 майда Минскда имзоланган Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигининг “Инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликлари тўғрисида”ги Конвенциясининг 11-моддаси³ талабларига тўла мос келади.

Ўзбекистон Республикаси прокуратура органларида жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари билан ишлаш ҳамда уларнинг қабулини ташкил этиш Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг 2017 йил 24 ноябрида қабул қилинган “Мурожаатларни кўриб чиқишда қонунийликни таъминлаш борасидаги фаолият самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги 165-сонли буйруғи билан амалга оширилади.

Мазкур буйруқда мурожаатларни кўриб чиқиш, жисмоний шахслар ва юридик шахсларнинг вакиллари қабул қилиш, мурожаатларнинг кўриб чиқилиши устидан назорат самарадорлигини ошириш прокуратура органларининг асосий вазифаларидан этиб белгиланган. Ушбу буйруқда жисмоний шахсларни ва юридик шахсларнинг вакиллари қабул қилиш самарадорлигини ошириш, бунда алоҳида эътибор аҳолининг яшаш, иш жойларида сайёр ва оммавий қабулларнинг ташкил этилишига ҳамда келиб тушаётган мурожаатлар юзасидан тегишли чораларнинг тезкорлик билан кўрилишига қаратилиши мустаҳкамланган.

Бироқ, прокуратура органларига келиб тушаётган мурожаатлар таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, давлат органлари ва ташкилотларида жисмоний шахслар ва юридик шахсларнинг вакиллари қабул қилиш ҳозирги кунга қадар етарли йўлга қўйилмаган. Жисмоний ва юридик

¹ https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml

² https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml

³ <http://cis.minsk.by/page/11326>

шахсларнинг қабулларини ташкил этишда давлат идоралари томонидан номигагина қабуллар ташкил этиш, қабул куни ва вақти ҳақида фуқароларни тўлиқ хабардор қилмаслик, қабуллар давомида келиб тушган мурожаатларга юзаки жавоблар бериш ҳолатлари учрамоқда. Бунга бир қанча омиллар сабаб бўлмоқда. Яъни:

Биринчидан, прокуратура органлари томонидан Ўзбекистон Республикасининг “Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисида”ги Қонуни ижросини ўрганиш давомида давлат органлари ва ташкилотларида жисмоний ва юридик шахсларнинг қабулини ўтказиш қонунчиликда белгиланган асосларга кўра амалга оширилмаётганлиги, қабуллар ўтказилиш куни, вақти, жойи тўғрисида фуқароларга етарлича ахборот берилмаётганлиги, қабуллар юзаки тарзда ўтказилиб, қабул давомида келиб тушган мурожаатларнинг ҳисоби юритилмай, уларни юзаки ҳал қилиш каби ҳолатлар учраётганлиги аниқланган;

Иккинчидан, коронавирус инфекциясининг тарқалиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасида 2020 йилнинг март ойидан бошлаб карантин тартиби жорий этилган вақтда, барча давлат органлари, шу жумладан, прокуратура органларида ҳам фуқаролардан анъанавий тарзда (идорага келган ҳолда) мурожаатлар қабул қилиш тўхтатилган ва мурожаатлар электрон тарзда қабул қилиниши белгиланган эди.

Бундай тартиб Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 23 мартдаги “Коронавирус инфекцияси тарқалишига қарши қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 176-сонли Қарори ижросини таъминлаш мақсадида амалга оширилган⁴. Мазкур қарорнинг 2-банди 6-қисмида “давлат идоралари ва ташкилотларида фуқаролар ва тадбиркорлик субъектлари вакилларини қабул қилиш ҳамда уларга давлат ва бошқа хизматларни кўрсатиш имкон қадар “онлайн” режимга ўтказилади” деб белгилаб қўйилган эди. Аммо,

⁴ Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 24.03.2020 й., 09/20/176/0358-сон, 17.04.2020 й., 09/20/234/0453-сон

фуқароларга давлат идораларига электрон тартибда мурожаат қилиш учун ҳамда уларни онлайн тартибда қабулини амалга ошириш учун етарли шароитлар яратилмаган.

Вазирлар Маҳкамасининг мазкур қарорида белгиланган нормаларни пандемия амалиётида бевосита ижросини таъминлашда бир қатор камчиликлар юзага келган.

Хусусан, Бош прокуратуранинг интернетдаги расмий саҳифаси тест режимида ишлаган⁵. Фуқаро Бош прокуратурага электрон мурожаат қилмоқчи бўлса, Ўзбекистон Республикаси Президентининг Виртуал қабулхонасига ҳавола орқали мурожаат қилиши талаб этилади⁶. Сабаби, ҳозирги кунда Бош прокуратуранинг мурожаатларни қабул қилиш маркази Ўзбекистон Республикаси Президентининг Виртуал қабулхонасига интеграция қилинган. Бу эса, кўп тарафлама ноқулайликлар келтириб чиқаради. Ушбу ноқулайликлар сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

- фуқаро бевосита прокуратура органининг расмий сайти орқали электрон тартибда мурожаат қолдира олмайди. Бу борада Россия Федерацияси⁷, Қозоғистон⁸, Қирғизистон⁹, Белоруссия¹⁰ каби давлатлар тажрибаси ўрганилганида, ушбу давлатлар прокуратура органларига электрон тартибда мурожаат қилиш, бевосита органнинг ўз расмий сайти орқали амалга оширилишига гувоҳ бўлиш мумкин;

- мурожаат Ўзбекистон Республикаси Президентининг Виртуал қабулхонаси орқали берилиши мумкин. Бунда, Виртуал қабулхонага

⁵ <https://www.prokuratura.uz/#/>

⁶ <https://www.prokuratura.uz/#/contact>

⁷ https://epp.genproc.gov.ru/web/proc_pvfo/internet-reception/personal-receptionrequest

⁸ https://egov.kz/cms/ru/services/citizen_and_the_government/e_app

⁹ <https://www.prokuror.kg/communication-with-the-public/internet-prijomnaya.html>

¹⁰ <http://prokuratura.gov.by/ru/appeals/elektronnye-obrashcheniya/>

йўлланган мурожаат у ердаги ходим томонидан қабул қилинади ва қайта прокуратура органига юборилади. Бу эса, бир мурожаат учун бир неча ходимнинг ортиқча вақти сарфланишига сабаб бўлади.

Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари билан ишлаш прокуратура органларининг умумий иш ҳажмида салмоқли ўрин эгаллайди. Шу ўринда Ўзбекистон Республикасининг барча ҳудудлари орасидан танлаб олинган 33 та туман-шаҳар прокурорлари ўртасида ўтказилган сўровномани келтириб ўтишимиз жоиз¹¹.

Сўровнома ўтказиш учун танлаб олинган туман-шаҳарлар жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари билан ишлашда ижобий иш тажрибасига эга бўлганлиги, ҳудуддаги жиноятчилик ва ҳуқуқбузарликларнинг аҳволи, аҳоли томонидан йўлланган мурожаатлар билан ишлашда қонун талабларидан келиб чиқиб мурожаатларнинг ҳал этилиши каби омилларга кўра танлаб олинган.

Мазкур сўровномани ўтказишдан кўзланган мақсад, туман-шаҳар прокуратураларида фуқаролар мурожаатлари билан ишлаш ва уларнинг қабулини амалга ошириш ҳажмининг қандайлигини билиш, бу ҳудудларда иш олиб бораётган прокуратура ходимларининг қанча вақти фуқаролар мурожаатлари ҳамда уларни қабул қилиш билан ишлашга кетишини аниқлаш ҳамда бу борадаги ишларни янада яхшилаш мақсадида амалий таклифларни ишлаб чиқишдан иборат.

Ўтказилган сўровномада ***“Сизнинг раҳбарлигингиз остидаги туман-шаҳар прокуратура органларида фаолият олиб бораётган ходимларнинг иш ҳажмининг қанча қисми фуқароларнинг мурожаатлари билан ишлашга кетади?”*** деган савол сўралган. Жавоб берувчиларнинг 75 фоизи (25 нафар прокурор) фуқаролар мурожаатлари билан ишлаш иш ҳажмининг ўртача 70-75%ни ташкил этишини, 15 фоизи

¹¹ Мазкур сўровнома муаллиф томонидан юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун олиб борилган тадқиқот доирасида амалга оширилган.

(5 нафар прокурор) 65-70%ни, сўровнома иштирокчиларининг қолган 10 фоизи эса (3 нафар прокурор) 55-60%ни ташкил қилишини ўз жавобларида билдириб ўтганлар.

Жисмоний ва юридик шахслардан келиб тушаётган мурожаатларнинг қанча қисми бевосита прокуратура органларининг иш юритувига дахлдор? деган саволга респондентларнинг 60 фоизи (20 нафар прокурор) мурожаатларнинг 25-30 фоизи, 25 фоиз респондент (8 нафар прокурор) 40-50 фоиз ҳамда 15 фоиз (5 нафар прокурор) 60-70 фоиз мурожаатлар бевосита прокуратура органларига дахлдорлигини таъкидлаб ўтганлар.

Фуқароларни қабул қилишга қанча вақт сарфлайсиз ва бир нафар фуқарони мурожаатини тинглашга қанча вақтингиз кетади? деб берилган саволга сўровнома қатнашчиларининг аксарияти ҳар куни 2-3 соат вақтини фуқароларни қабул қилишга сарфлашини ҳамда кўпчилик прокурорлар 1 нафар мурожаатчини тинглаш учун ўртача 25-40 (айрим прокурорлар 40-60) дақиқа вақтлари кетишини таъкидлаб ўтдилар.

Юқорида келтирилган саволларга берилган жавоблардан шунинглаш мумкинки, туман-шаҳар прокурорлари фуқароларнинг кунлик қабулига ўзларининг кўп вақтларини сарфлайдилар. Прокуратурага мурожаат қилиб келган ҳар бир фуқарони қабул қилишга ҳам прокурорлар алоҳида аҳамият берадилар. Бу сўровномадан келиб чиқиб, биз томонимиздан қуйидаги **таклифлар** илгари сурилади:

Биринчидан, прокуратура органларида фаолият олиб бораётган ходимларнинг аксарият иш ҳажми бевосита фуқароларнинг мурожаатларини кўриб чиқиш ва ҳал этишдан иборатлигини ҳисобга олган ҳолда, уларни ўз вазифаларига боғлиқ бўлмаган ортиқча ишларга жалб қилмаслик, уларнинг ортиқча вақтлари сарфланишига олиб келадиган турли хилдаги прокуратура органлари иш фаолиятига

тааллуқли бўлмаган вазифаларни юкламаслик, прокуратура органларининг қонун ҳужжатларида белгиланган функционал вазифаларига кирмайдиган турли текширувлар, мажлис ва йиғилишларга чақирмаслик, қонунларнинг аниқ ва бир хилда бажарилиши устидан назоратни амалга ошириш соҳасига бевосита алоқадор бўлмаган барча кўринишдаги ишлардан озод қилиш;

Иккинчидан, сўровномада келтирилган *“Жисмоний ва юридик шахслардан келиб тушаётган мурожаатларнинг қанча қисми бевосита прокуратура органларининг иш юритувига дахлдор”* деган саволга берилган жавобдан келиб чиқиб шуни айтишимиз мумкинки, мурожаатларнинг кўпчилиги бевосита прокуратура органларига дахлдор эмас. Бунга қуйидаги сабабларни келтириш мумкин:

фуқароларнинг мурожаатларини бевосита ҳал қилиши керак бўлган давлат ҳокимияти, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари мурожаатларни қонун талабларида белгиланган ўз вазифаларига биноан кўриб чиқмаётганликлари ва бундан норози бўлган фуқаролар прокуратура органларига мурожаат қилаётганликлари;

фуқаролар томонидан прокуратура органларининг қонунда белгиланган вазифа ва функцияларига тегишли бўлмаган ҳолатларда ҳам ўзларининг мурожаатларига прокуратура органлари томонидан ҳал қилинишини сўраб мурожаат қилаётганликлари кабиларни келтиришимиз мумкин.

Учинчидан, сўровномада берилган *“бир нафар фуқарони мурожаатини тинглашга қанча вақтингиз кетади?”* деган саволга берилган жавобларни умумлаштирган ҳолда, прокуратура органларида фуқароларнинг қабулини ташкилий томондан кўриб чиқиб, ҳар бир фуқарога ўз мурожаатининг аниқ мақсади, ундаги муаммонинг конкрет сабабларини ифодалаши учун муайян вақтни белгилаб қўйиш тавсия этилади.

Бунда, фуқароларнинг мурожаат ҳуқуқлари чекланиши мумкинлиги тўғрисида келиб чиқиши мумкин бўлган баҳс-мунозаларга асос қилиб, фуқароларга ўз мурожаатларини аниқ мақсад ва сабабларини баён этишлари учун кам бўлмаган муайян вақт белгилаб қўйиш, прокурорлар ва прокуратура органлари ходимларининг иш юкламасини ҳам ҳисобга олиш, бир нафар фуқарога кўп вақт сарфланадиган вақт мобайнида бошқа бир неча фуқаронинг ҳам мурожаатини тинглаш имкониятининг мавжуд бўлиши мумкинлиги каби омилларни келтиришимиз мумкин.

Шу ўринда ҳозирги кунда ахборот-коммуникация технологиялари ривожланиб бораётган бир вақтда **фуқароларнинг қабулини туман-шаҳар прокуратуралари томонидан “онлайн” тарзда амалга оширилишини таклиф этамиз.**

Ҳозирда Ўзбекистон Республикаси Бош прокурори, унинг ўринбосарлари, вилоятлар ва Тошкент шаҳар прокурори томонидан фуқароларнинг “онлайн қабул”лари ўтказилиб келинмоқда. Бу, албатта, ижобий ҳолат.

Бироқ, фуқароларнинг қабуллари фақатгина прокуратура органлари тизимининг юқори ва ўрта бўғин инстанцияларида амалга оширилиши билан чегараланмаслиги керак. Бизнинг фикримизча, қуйи бўғин ҳисобланган туман-шаҳар прокуратураларида ҳам фуқароларнинг “онлайн қабул”ларини ўтказишда қуйидаги ижобий натижаларга эришиш мумкин:

Биринчидан, бундай қабулларни амалга оширишда фуқароларга қулайликлар яратилади. Яъни, фуқаро, ўзига қулай бўлган ердан туриб белгиланган вақтда прокурорлар томонидан “онлайн” қабул қилинади. Прокуратура биносига келиб, ортиқча вақтини сарфламайди;

Иккинчидан, “онлайн қабул” давомида бир вақтнинг ўзида ҳам прокурор ҳам унинг ўринбосарлари томонидан фуқаролар қабул

қилиниши мумкин. Бу эса, фуқароларнинг мурожаатларига бўлган эътиборни янада оширади, уларнинг прокурорга ёки унинг ўринбосарлари қабулиги кириш учун ортиқча кутишининг олдини олади;

Учинчидан, ҳозирги кунда фақатгина Ўзбекистон Республикаси прокуратура органлари тизимининг энг юқори инстанцияси ҳисобланган Бош прокуратураси ҳамда Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси, Иқтисодий жиноятларга қарши кураш департаменти, Мажбурий ижро бюросининг интернет глобал тармоғида расмий сайтлари мавжуд.

Биз томонимиздан илгари сурилаётган таклиф – **ўрта бўгин прокуратураларининг ҳам ўз интернет саҳифаларини ташкил этишлари керак.** Ушбу илгари сурилаётган таклифнинг амалга оширилиши жисмоний ва юридик шахслар учун кўплаб қулайликлар яратади;

Тўртинчидан, ахборот-коммуникация технологиялари ривожланган бир қатор хорижий давлатлар, хусусан, Германия, Буюк Британия, Австралия, Россия Федерацияси, Америка Қўшма Штатлари, Эстония каби давлатлар тажрибаси таҳлил қилинганда, мазкур мамлакатларда фуқароларнинг мурожаат ҳуқуқларини рўёбга чиқаришда уларга электрон воситалардан фойдаланган ҳолда ўз ҳуқуқларини амалга оширишлари учун кенг имкониятлар яратилганлигини, фуқаролар ўзларини қийнаётган саволларига белгиланган кунларда онлайн тарзда жавоблар олишлари мумкинлиги ўрганилиб, уларнинг бу ижобий тажрибаларидан бизнинг амалиётда ҳам фойдаланиш мақсадга мувофиқлиги тўғрисида хулоса қилинди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

¹ https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml

¹ https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml

¹ <http://cis.minsk.by/page/11326>

¹ Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 24.03.2020 й., 09/20/176/0358-сон, 17.04.2020 й., 09/20/234/0453-сон

¹ <https://www.prokuratura.uz/#/>

¹ https://epp.genproc.gov.ru/web/proc_pvfo/internet-reception/personal-receptionrequest

¹ https://egov.kz/cms/ru/services/citizen_and_the_government/e_app

¹ <https://www.prokuror.kg/communication-with-the-public/internet-prijomnaya.html>

¹ <http://prokuratura.gov.by/ru/appeals/elektronnye-obrashcheniya/>